

Wat produceert een boer anno 2016: voedsel of beleving?

Boeren in het waddenlandschap

Wat doen we met het "Toscane van het Noorden"? Valt hier nog te boeren? Valt hier nog geld te verdienen? Een werkdag over de typische waddenkenmerken, hoe ze te behouden. Hoe boeren ze zo kunnen beheren dat dit kansen creëert voor de toekomst, ook hun eigen toekomst. Een impressie.

Pingjum, boerderij 'De Welstand', 6 december 2006. Een kleine veertig boeren en ambtenaren komen een dag bij elkaar om de kansen voor het waddenlandschap te verkennen. En om op een rijtje te zetten wat er moet gebeuren. Het is duidelijk dat hier landschapsliefhebbers én ondernemers aanwezig zijn, vaak in dezelfde persoon. Dit levert verrassende inzichten op.

Landbouw verandert snel

Boeren hebben het moeilijk. Producten als poot aardappelen en melk brengen vaak niet meer genoeg op, de keuze is stoppen of meegaan in de schaalvergroting. Elke dag verliezen boerderijen hun functie, alleen al in Friesland zijn dat er zo'n 150 per jaar. Tot 2013 zijn de agrarische ondernemers nog enigszins beschermd door de huidige Europese regelgeving, daarna misschien niet meer. Dan moeten boeren zich aantoonbaar óók bezig houden met 'landschap, 'natuur' of 'identiteit' om in aanmerking te kunnen komen voor ondersteuning door Europees landbouwbeleid. Een nieuw soort ondernemerschap wordt voor hen daarom steeds belangrijker.

Aantrekkelijk landschap

Een mooi en toegankelijk landschap trekt recreanten aan. Volgens de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap is 69 procent van het Nederlands grondgebied boerenland, en levert het recreatieve gebruik van het landelijke gebied nu al meer op dan de haven van Rotterdam. Dat zou een veelvoud kunnen zijn, als het landschap aantrekkelijker zou zijn door herstel van oude wegen en paden, houtwallen en sloten. In haar Deltaplan voor het landschap uit 2005 schrijft de vereniging dat "behalve in de voormalige DDR nergens in Europa zo rigoureus met het agrarische cultuurlandschap omgesprongen is als in ons land" (Friesch Dagblad, maart 2005).

Gelukkig zijn de oorspronkelijke patronen in het waddenlandschap vaak nog wel te herkennen, voor wie het zien wil. Die laten zich niet wegverkavelen, zij vormen het 'DNA van het landschap' volgens historisch geograaf Meindert Schroor. Hij gaf hier tijdens zijn inleiding over de ontwikkelingsgeschiedenis van het waddenlandschap intrigerende voorbeelden van, ondersteund met dia's en oude kaarten. Zo liggen ten zuiden van Groningen ronde meertjes, kolken genaamd. Dit zijn de gevolgen van dijkdoorbraken, ze herinneren aan de strijd tegen het water in de 15e en 16e eeuw.

In het noorden van Groningen meandert een onooglijk slootje. Projectontwikkelaars en ambtenaren ruimtelijke ordening kunnen die gemakkelijk van de kaart laten verdwijnen. Totdat ze weten dat dit de resten zijn van de ooit zo machtige Fivel. Deze elementen zijn 'landschappelijk van adel', volgens de bevrogen Schroor. Iedereen moet dat weten.

Fascinerend zijn ook de elzensingels op Terschelling, de tuunwallen op Texel en Wieringen en de terpen en wierden op de vaste wal van Friesland en Groningen. Karakteristieke elementen, die het verhaal vertellen van het gebied. Hoe boeren en hun arbeiders in duizenden jaren dit landschap op de zee veroverden en het zo naar hun hand wisten te zetten dat ze er konden leven.

Behoeftte aan beleving

De functie die het landschap heeft verandert snel, en daarmee de economische waarde. Professor dr. H.D. Strijker, econoom en hoogleraar aan de Faculteit van Ruimtelijke wetenschappen in Groningen, schetst de veranderingen aan de hand van de behoefttepiramide van Maslov.

De laatste vijftig jaar hebben mensen in Nederland het steeds beter gekregen. Daardoor zijn de behoeftten drastisch toegenomen. Na de tweede wereldoorlog kwam luxe steeds meer binnen ieders handbereik: mooie kleren, lekker eten, centrale verwarming, vermaak, reizen. Op dit moment is het gemiddelde welvaartspeil nóg veel hoger en dat brengt nieuwe behoeftten met zich mee. We zijn gewend aan on-line informatie, vinden dierenwelzijn belangrijk, reizen naar Thailand of de Seychellen, gaan twee of meerdere keren per jaar met vakantie, hebben een luxe tweede huisje of een eigen boot. En we willen wonen op ruime kavels, in een mooi landschap, met recreatiemogelijkheden vlakbij. We willen beleving. Excitement.

Tot in jaren '70 was het waddenplatteland productiegebied. De opbrengst bestond uit vis, hout, melk, landbouwgewassen. Aan de inrichting van het platteland was dat goed te zien. De gebouwen, de infrastructuur, de waterhuishouding, de ruilverkaveling: alles was gericht op het vergroten van de productie. In jaren '70 werd dat voor het eerst ter discussie gesteld. Nu is het platteland consumptiegebied geworden. Er wordt gewoond, gerecreëerd, genoten. Het landschap wordt geconsumeerd, 'landelijk wonen' kost geld. Het landschap is een vermarktbaar product geworden. De productieve kant is minder belangrijk geworden, we hebben immers overvloed. Daar hoort, zegt Strijker, een andere inrichting bij, geen productiegerichte inrichting. Als onderlegger is die er wel, maar dat is aan het wankelen. Er wordt immers gesproken over verhoging van het waterpeil, zoet / zout-overgangen, het belang van uitzicht, dijken en terpen als 'erfgoed'. Dit gaat allemaal over de consumptie van iets anders dan de consumptie van aardappelen, graan en melk.

Wat betekent dit voor boeren?

Steeds meer boerenland wordt weer natuur. Rechtgetrokken sloten worden weer kromme kreken, grasland verruigt of wordt weer moeras. Anderen, zoals de overheid of natuurbeheerinstanties, bemoeien zich met het boerenbedrijf. Er lijken minder mogelijkheden om te boeren. Maar er zijn volgens Strijker ook kansen, voor wie ze kan zien. Kansen liggen in het verbreden van de activiteiten, zoals een minicamping of bootjesverhuur, of in verdieping zoals de verkoop aan huis van streekgebonden producten. Kansen liggen ook in agrarisch natuurbeheer, aanleg van wandelpaden of verbouw van biologische producten waar subsidies voor zijn. Dit vraagt een ander soort ondernemerschap. De ondernemer moet oog hebben voor maatschappelijke ontwikkelingen en daar op in willen spelen, moet kunnen omgaan met mensen, klantgericht kunnen denken en beseffen: de uitstraling van gebouwen en het landschap doen er heel veel toe.

Strijker constateert dat het landschap vroeger een *middel* was om landbouwproducten te produceren, het is nu *eindproduct* aan het worden. Wat te denken van de boer die vlas inzaait in plaats van maïs voor het mooie uitzicht vanuit een restaurant, en daarvoor door het restaurant betaald krijgt?

Dilemma: wie betaalt?

Het grote probleem is natuurlijk: wie betaalt ervoor. Het landschap is een publiek goed, je kunt er moeilijk entree voor gaan vragen. Maar indirect wordt het wel vermarkt, want dankzij een fraai landschap verkopen bijvoorbeeld recreatieondernemers hun product beter. Het omgekeerde is ook waar: een landschap dat beschadigd raakt, wordt minder aantrekkelijk en dat heeft gevolgen voor de lokale of regionale economie. 'Behoud de kip met de gouden

eieren!' verzuchtte Hendrik Oosterveld, directeur van Directie Noord van het ministerie van LNV tijdens zijn inleiding.

Maar de overheid is volgens Strijker nog niet goed ingespeeld op deze manier van denken. Haar rol beperkt zich tot nu toe tot schadevergoeding of compensatie. Hij roept de overheid op een visie te ontwikkelen waarin meebetalen onvermijdelijk is. Immers, wanneer een particulier een boom kapt heeft dit meteen gevolgen voor het publieke domein en beïnvloedt dit de inverdienmogelijkheden voor iedereen.

Oosterveld erkent de rol van de overheid, maar roept boeren, ondernemers en lokale overheden op ook vooral te kijken wat ze zélf kunnen doen om het landschap mooi en dus vermarktbaar te houden. Bijvoorbeeld door de boerderijen en boerenerven te onderhouden, omdat dat ook de verkoopwaarde ten goed komt. Door de toegankelijkheid van oude kerkpaden weer in oude glorie te herstellen. Of door op creatieve wijze aan middelen te komen ter financiering van het landschapsonderhoud. Oosterveld: "Als de gemeente Midden-Delfland erin slaagt om Delft, Rotterdam en Vlaardingen te laten meebetalen aan het landschapsbeheer door hun boeren, waarom zouden gemeenten in de Waddenregio dan geen "landschapstax" mogen vragen van al die bezoekers die naar dit gebied komen om van de rust, de ruimte, de vergezichten en de historie te genieten?"

Veel boeren willen wel, als het kan

De bewogen lezing van Meindert Schroor over teloorgegangene elementen in het landschap ontlokt enkele agrarische ondernemers tijdens de lunch nuchter commentaar. "We moeten ook niet doorslaan, alles proberen terug te draaien naar vroeger. Laten we met beide voeten op de grond blijven. Er moet ook gewoon een inkomen verdiend worden." Veel boeren voelen wel voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer, als dit zonder al te veel extra kosten of inspanningen gerealiseerd kan worden. En al helemaal als het economisch wat oplevert. Ineke Hin, secretaris van de agrarische natuurvereniging De Lieuw op Texel, schetst in haar inleiding een aantal inspirerende voorbeelden. De Lieuw weet bijvoorbeeld financiering aan te boren bij provincie, gemeente, Leader + of het VSB fonds door te komen met goed onderbouwde voorstellen. Hiertoe werkt De Lieuw nauw samen met partijen als Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Landschapsbeheer Noord-Holland. Zij hebben veel kennis over de natuur, het landschap en landschapsbeheer.

De Lieuw heeft al in zijn doelstellingen staan dat agrariërs zélf verantwoordelijk zijn voor behoud, herstel en ontwikkeling van natuur- en landschapswaarden op basis van een duurzame en economisch gezonde landbouw. Maar hoe is dit inpasbaar in de bedrijfsvoering? Voorop staat, zeggen veel aanwezige boeren die aan landschapsbeheer doen, dat boeren zich van oudsher betrokken voelen bij het landschap. Tenminste, als het gaat om een oud cultuurlandschap zoals het waddenlandschap. "Je kunt ons best vragen om oude dijken te onderhouden, daar hoeft niet extra voor betaald te worden. We willen best om een schapenboet heenrijden met de tractor. Het is gewoon onze verantwoordelijkheid. Een boer is per definitie maatschappelijk ondernemer. Je onderneemt immers in de publieke ruimte."

Maar sommige dingen zijn toch wel zorgelijk. Als je oude kerkepaden over je land hebt lopen, loop je tijdens een uitbraak van gekkekoeienziekte of andere crises een veel grotere kans op besmetting.

Enkele aanwezige boeren zijn sceptisch over de gedachte van een "consumptielandschap". Volgens een boer nabij Wons geldt dat wellicht voor een streek als Gaasterland, maar in het lege waddenlandschap om zijn boerderij heen ziet hij die kwaliteit niet zozeer. Dré van Marrewijk, projectleider van LancewadPlan, herkent dat geluid wel. "Mensen kunnen het uitzonderlijke van hun eigen omgeving niet zien, als ze er al lang wonen en het daarom gewoon vinden".

Sommige boeren noemen de lol die het geeft om anderen te laten genieten van het landschap. Bijvoorbeeld door een maïsdoolhof aan te leggen, een mooi gewas als soja te verbouwen of onderdak te bieden aan een bedrijfsuitje.

Daar staat tegenover dat een boer ook moet leven. "Als een boer zich inspant voor het landschap, heb je het al snel over extra kosten." Op de een of andere manier wil de boer daar wel wat voor terug zien. Als er dankzij een mooi landschap meer toeristen komen, wat merkt de boer daar dan van in zijn portemonnee? Met andere woorden: hoe krijg je het extra kwartje van de veerboot bij de tuunwal?

Nynke Bout